

Istoria ca viitor

Ana Blandiana (nume literar al Otiliei-Valeria Coman, căsătorită Rusan) s-a născut la Timișoara, la 25 martie 1942. Studii de filologie romanică, licențiată a Facultății de Filologie a Universității din Cluj. Burse de studii la Iowa University (SUA), Heidelberg Universitat, DAAD Berlin.

Cărți de poezie: *Persoana intai plural*, 1964; *Calcaiul vulnerabil*, 1966; *A treia taină*, 1969; *50 de poeme*, 1970; *Octombrie, noiembrie, decembrie*, 1972; *Poeme*, 1974; *Somnul din somn*, 1977; *întâmplări din grădina mea*, 1980; *Ochiul de greier*, 1981; *Ora de nisip*, 1984; *Stea de pradă*, 1986; *Alte întâmplări din grădina mea*, 1987; *întâmplări de pe strada mea*, 1988; *Poezii*, 1988; *Arhitectura valurilor*, 1990; *100 de poeme*, 1991; *în dimineața de după moarte*, 1996; *La cules îngeri*, 1997, 2003, 2004; *Cartea albă a lui Arpagic*, 1998; *Balanța cu un singur talger*, 1998; *Soarele de apoi*, 2000; *Refluxul sensurilor*, 2004; *Poeme*, 2005, *întoarcerea lui Arpagic*, 2008; *Patria mea A4*, 2010; *Pleoape de apă*, 2010; *Orologiul fără ore*, 2016.

Cărți de eseur: *Calitatea de martor*, 1970, 2003; *Eu scriu, tu scrii, ellea scrie*, 1975; *Cea mai frumoasă dintre lumile posibile*, 1978; *Coridoare de oglinzi*, 1983; *Autoportret cu palimpsest*, 1985; *Orașe de silabe*, 1987; *Geniul de a fi*, 1998; *Ghicitul în mulțimi*, 2000; *Cine sunt eu?*, 2001; *A fi sau a privi*, 2005; *O slabisire a lumii*, 2006; *Spaima de literatură*, 2004, 2010; *Fals tratat de manipulare*, 2013.

Cărți de proză: *Cele patru anotimpuri*, 1977, 2011 – nuvele; *Proiecte de trecut*, 1982, 2011 – nuvele; *Sertarul cu aplauze*, 1992, 1998, 2002, 2004 – roman; *Imitație de coșmar*, 1995 – nuvele; *Orașul topit și alte povestiri fantastice*, 2004 – nuvele; *Povestiri fantastice*, 2016 – nuvele.

Cărțile sale de poezie și de proză au apărut în traducere, începând din 1982, la prestigioase edituri din Polonia, Germania, Italia, Marea Britanie, Spania, Estonia, Suedia, Norvegia, Ungaria, Franța, Olanda, Bulgaria, Letonia, Albania, Serbia, Slovenia, Macedonia, China, Coreea de Sud.

Premii literare: Premiul pentru poezie al Uniunii Scriitorilor din România, 1969; Premiul pentru poezie al Academiei Române, 1970; Premiul pentru proză al Asociației Scriitorilor din București, 1982; Premiul Internațional „Gottfried von Herder“, Viena, 1982; Premiul Național de Poezie, 1997; Premiul „Opera Omnia“, 2001; Premiul Internațional „Vilenica“, 2002; Premiul Internațional „Camaiores“, 2005; Premiul Special „Acerbi“, 2005; Premiul „Poetul European al libertatii“, 2016; Premiul Canadian pentru Poezie „Griffin“, 2018.

Interdicții de publicare: 1959–1964, 1985, 1988–1989.

în 1990, Ana Blandiana reînființează PEN Clubul Român, al cărui președinte devine. Este unul dintre inițiatorii Alianței Civice, pe care o conduce între 1991 și 2001. Fondator și președinte al Academiei Civice, care realizează, sub egida Consiliului European, Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, de la Sighet. Membră a Academiei Europene de Poezie, a Academiei de Poezie „Stéphane Mallarmé“ și a Academiei Mondiale de Poezie (UNESCO).

Ana Blandiana

Istoria ca viitor

și alte conferințe și pagini

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Nota autorului

Îmi amintesc încă amestecul umilitor de emoții, senzații și sentimente care mă bloca pe vremuri, împiedicându-mă să iau cuvântul sau cerându-mi epuizante eforturi pentru a o face, în ședințele comitetului Uniunii Scriitorilor, format din 90 de persoane. Mi-e greu să spun dacă era o formă de timiditate și de modestie, sau un blocaj pur și simplu irațional, tot ce țin minte este că asistența mi se părea enormă și inabordabilă prin dimensiuni. Dacă mi-ar fi spus cineva atunci că, peste numai câțiva ani, voi ajunge să vorbesc în piețe pline cu zeci de mii de oameni, l-aș fi considerat nebun.

Și totuși, trecerea, saltul s-a produs ușor, aproape fără să-l observ din punct de vedere psihologic. Accentele se schimbaseră, timpul se iuțise, ideile deveniseră atât de urgente, încât nu se mai lăsau sabotate de considerente emoționale. Am vorbit în amfiteatre și cămine culturale, în săli de conferință și în săli de teatru, în aule universitare, în instituții, congrese și colocvii internaționale, în auditorii, în biserici. De cele mai multe ori nu era vorba de un text scris, uneori nici măcar de niște note. Ceea ce prima nu era stilul, ci nevoia de comunicare cu voce tare a unor idei, a unor soluții, a unor obsesii.

Apoi, cu timpul, sunetele au reintrat în litere. Discursurile s-au transformat în conferințe și pledoariile în analize, meditații asupra lumii prin care treceam și meditații asupra poeziei care putea să salveze sau chiar să înlocuiască lumea. Ele puteau fi spuse sau numai scrise, ceea ce le caracteriza era felul în care se lăsau străbătute și legate între ele de obsesii, idei care – neînstare să se transforme în fapte – mă bântuiau ca niște stafii ale unor adevăruri nedreptățite. Se văd și acum: umbre care trec dintr-un text în altul la distanță de ani uneori, numind cu încăpățănare realități care se încăpățânează să nu se schimbe.

Nu știu dacă, fără inițiativa unui editor german de a strânge conferințele din ultimul sfert de secol într-un volum pe care să-l lanseze la primăvară la Leipziger Messe, m-aș fi gândit să alcătuiesc această carte. În orice caz nu acum, când obsesii mai noi și drame mai proaspete își cer dreptul la pagina citită în gând. Dar, odată luată decizia, necesitatea selecției m-a făcut să mă întorc în timp, să descopăr texte pe care le uitasem de mult sau altele pe care le țineam minte doar prin locurile în care le rostisem. Le-am reținut spre publicare pe acelea care erau marcate de spiritul timpului, nu și de pasiunile lui.

Cu excepția celor care se referă la poezie, aceste texte sunt dovada măsurii în care istoria i-a răpit istoriei literare drepturile pe care le avea de la naștere asupra mea.

I
CONVERTIBILITATEA
SUFERINȚEI

*Convertibilitatea suferinței**

Pe vremea aceea, când un pictor era arestat, i se permitea să ia cu el în închisoare pensulele și vopselele. Astfel, în ziua când fu aruncat în celula întunecată din turn, primul gând al eroului acestei povestiri fu să picteze pe zid o fereastră deschisă prin care se vedea cerul strălucitor de albastru.

În dimineața următoare, când veni să-i aducă bucată de pâine și cana de apă, temnicerul se poticni orbit de lumina care pătrundea prin fereastra pictată și trebui să închidă ochii.

— Ce se întâmplă aici? urlă el repezindu-se să închidă fereastra; dar se lovi cu fruntea de zid.

— Am deschis pur și simplu o fereastră, răspunse liniștit pictorul. Era mult prea întuneric aici.

— Ha! ha! ha! râse temnicerul, furios că se lăsase înșelat. Și repetă batjocoritor:

— Ai deschis o fereastră. Dar, nenorocitul, n-ai făcut decât să pictezi una! Nu e o fereastră adevărată. Numai tu îți închipui că este.

Pictorul îi răspunse calm:

* Conferință susținută la Sorbona IV, Paris, 1993; repetată la Amsterdam, Budapesta, Guadalajara.

— Am vrut să luminez această celulă și am luminat-o. Prin fereastra mea se zărește cerul. Iar lumina lui v-a obligat să închideți ochii.

De data asta temnicerul se înfurie.

— Crezi că poți să-ți bați joc de mine? Acest turn nu are ferestre. Cine intră aici nu mai vede lumina zilei.

— Și totuși lumina intră în celulă prin fereastra deschisă, răspunse pictorul.

— Nu mai spune, râse temnicerul. Atunci de ce nu evadezi? M-ai convinge și pe mine că e vorba de o fereastră adevărată.

Pictorul îl privi serios, păși înspre zid și se aruncă pe fereastră.

— Stai! țipă temnicerul înspăimântat, repezindu-se să-l prindă, dar se ciocni din nou de zid. Alarmă! A evadat! Începu să urle, în timp ce prin fereastra deschisă se auzea trupul pictorului căzând prin aer și zdrobindu-se de stâncile de la picioarele turnului.

Am ținut să încep prin a vă citi această pagină pe care am scris-o în urmă cu șase, șapte ani, pentru că ea cuprinde, simbolic, elementele esențiale ale lumii în care am trăit până nu demult: închisoarea și personajele ei principale (temnicerul și prizonierul), precum și tema evadării, tratată în unica manieră posibilă, prin absurd.

Aceasta a fost singura soluție prin care noi, românii, am reușit să părăsim lumea în care am trăit ultimii 50 de ani. Desigur, „am reușit să părăsim“ nu este formula cea mai corectă, e prea netă, prea tranșantă din punct de vedere gramatical față de tot ce ni s-a întâmplat. Dacă textul pe care vi l-am citit n-ar fi fost un poem, ci un roman, n-ar mai fi fost vorba de un singur prizonier, ci de peste

20 de milioane, dintre care foarte puțini ar fi reacționat precum pictorul din *Fereastra deschisă*. Cei mai mulți nici n-ar fi visat că-i posibil să picteze o fereastră sau, dacă ar fi creat-o în vis, n-ar fi avut curajul să creadă în realitatea ei.

De altfel, în ceea ce privește temnicerul, pentru el tot ceea ce exista în afara zidurilor închisorii era ostil și amenințător, iar el era primul care știa că puterea lui nu putea să existe decât atâta timp cât exista instinctul de conservare al celorlalți. Iată de ce el a încercat – și chiar a reușit – să creeze, pentru uzul său personal, prizonierul ideal, omul de tip nou, căruia, extirpându-i-se cu grijă memoria, rușinea și credința, nu i-a fost lăsat decât instinctul de conservare, neînstare să conserve în ultimă instanță decât frica. Acest prizonier ideal nu este prizonier doar al zidurilor și al temnicerilor, ci, în egală măsură, al propriilor sale structuri mentale și spirituale, bazate pe concluzia, genetic transmisă, că supunerea este o formă de înțelepciune și înțelepciunea o formă de oportunism. Iată de ce adevăratul sfârșit al închisorii nu va fi clipa simbolică a sacrificiului care a făcut posibilă deschiderea ferestrei, ci momentul – încă îndepărtat în viitor – când vor dispărea nu numai zidurile, ci și reflexele lor din conștiințele celor care le-am fost, în egală măsură, constructori și victime.

Până atunci nu ne rămâne decât să contemplăm vastele întinderi dintre Berlin și Ural, dintre Ural și Oceanul Pacific, unde o treime din populația globului se trezește cu uimire și violență, tulburată de spasmele trezirii sau de convulsiile ultimelor coșmaruri, asemenea unui bloc de gheață care, topindu-se brusc, revarsă peste lume valurile tulburi din care uitase că s-a format. Și – pentru a trage ultimele concluzii ale parabolei luate ca punct de pornire: este evident că până acum temnicerii sunt cei ce au creat

cele mai multe probleme, dar la fel de evident mi se pare că, în acest început de lume, foștii prizonieri obișnuiți cu celulele lor vor pune probleme și mai greu de rezolvat.

Ne întoarcem din cea mai mare dintre iluziile istoriei și tot ce putem spune despre drumul pe care vrem să pornim este că se va îndrepta cu siguranță în direcția opusă. Mă îndoiesc că cineva ar putea preciza mai mult decât atât. Pentru că la celălalt capăt ni se pare că zărim lumea pe care o căutăm, dar este prea departe pentru a o putea distinge cu adevărat și, deci, pentru a putea fi siguri că este cea la care voiam să ajungem.

O pânză de Rubens, intitulată *Seneca sinucigându-se în baie*, înfățișează un bătrân cu picioarele într-un lighean. La început ești descumpănit, titlul ți se pare greșit, abia apoi realizezi că această pânză nu reprezintă pur și simplu moartea filozofului roman, ci mult mai mult decât atât: ideea pe care un european din secolul al XVII-lea și-o făcea despre noțiunea de baie. Nu știu dacă ideea pe care un european din Est și-a făcut-o, de-a lungul deceniilor de socialism, despre societatea de consum este mult mai exactă. Această societate ne-a fost interzisă prea lung timp și prea lung timp am visat-o ca să n-o fi înfrumusețat nepermis, ca imaginea noastră despre ea să corespundă într-adevăr realității. Nimic nu falsifică mai mult o privire decât iluziile noastre despre ceea ce vedem.

Ne întoarcem din cea mai mare iluzie a istoriei. Nu ne rămâne decât să devenim realiști. Iar realismul constă pe de-o parte în economia de piață, iar pe de alta în democrația parlamentară. Nimeni nu pretinde, nici de una, nici de alta, că reprezintă soluții perfecte, dar nimeni nu poate oferi mecanisme mai funcționale. În plus, ele pre-

zintă avantajul unor criterii obiective, în timp ce societatea din care încercăm să ieșim era profund subiectivă, o societate, o lume în care o ideologie – sau pur și simplu voința cuiva – devenea criteriu absolut, totalitar, mergând până la sfruntarea de a interzice legile geneticii sau ale lingvisticii. În definitiv, diferența dintre cele două sisteme stă în faptul că primul este condus de cuvinte, în timp ce celălalt era guvernat de cifre.

Ce este mai bine? Ce este mai rău? Greu de răspuns, într-adevăr, iar dacă utopia pe care încercăm s-o părăsim nu s-ar fi dovedit atât de criminală, ar exista poate visători în stare încă să creadă că soluția ideală este amestecul celor două posibilități. Dar cum ar putea fi oare acest amestec și cine ar fi destul de înțelept pentru a stabili corect doza-jele? Hieronymus Bosch a imaginat scoici cu aripi și gheare, armuri cu ciocuri, fluturi încoifați, pălării cu picioare, fese cu ochi, ouă cu mâini și fructe cu antene, aruncând o privire aspră nu numai asupra unei umanități păcătoase, ci și asupra însuși principiului creării ei, judecat imperfect și înlocuit cu noi și riscante combinații. Dar rezultatul, departe de a fi resimțit benefic, este monstruos; „grădina plăcerilor“ nu este o feerie, ci un coșmar.

Nu ne rămâne, deci, decât să renunțăm modești la experiențe și să încercăm să alegem repetând întrebarea: Ce este mai bine? Ce este mai rău? Și, cum noi suntem convingiți că am cunoscut tot ce era *mai rău*, nu putem aștepta decât *mai binele*, chiar dacă ideea noastră despre acest *mai bine* este destul de aproximativă. Pentru că ce este de fapt *mai binele*? Și, mai ales, pentru cine există el?

Comunismul n-a încetat să pretindă că face totul pentru om. „Omul, cel mai prețios capital“ – scria pe toți

pereții. Dar acest tot n-a fost pentru noi decât mizerie și presiune, cartele și rații de alimente, închisori. Iar teroarea și mizeria care izvorăște obiectiv din ea nu se datorau doar caracterului monstruos al celor care au organizat această societate, ci chiar principiului fundamental care o governa și conform căruia oamenii erau condamnați la o fericire pe care nu o doreau și cu care nu erau de acord... De altfel, ar trebui poate să ne întrebăm dacă procesul selectării monștrilor era, la rândul lui, obiectiv, și nu un simplu hazard prin care, la fel de bine, ar fi putut ajunge la putere și sfinții...

Una dintre nenumăratele libertăți refuzate oamenilor în comunism era și aceea de a-i lăsa să-și construiască singuri norocul așa cum îl înțeleg. De fapt, singurătatea a fost una dintre marile interdicții, existențiale, ale comunismului. Încă la mijlocul secolului trecut, în *Amintiri din casa morților*, Dostoievski constata că unul dintre aspectele cele mai insuportabile ale închisorii era viața-n comun, faptul că de-a lungul unor întregi ani condamnatul nu poate să se bucure de nici o clipă de singurătate. Comunismul a înregistrat această observație de psihologie abisală și a transformat-o într-un instrument de dominare și strivire a personalității: în închisori, în colhozuri, sau chiar numai în interminabile ședințe, oamenii erau ținuți cât mai mult împreună, pentru a nu rămâne singuri și a fi împiedicați să gândească. Dar interzicerea singurătății cuprindea, paradoxal și savant, în același timp, interzicerea comunicării, astfel încât colectivizarea relațiilor și gândirilor nu presupunea, ci dizolva solidaritatea. Ceea ce se realiza era doar *unisonul*, *consensul* atât de dorit și în zilele noastre și obținut atunci prin teroare, umilire și depersonalizarea celui în numele căruia se pretindea că se face totul: omul.

La rândul său, societatea de consum a plasat omul în centrul preocupărilor sale. Toate eforturile converg spre satisfacerea nu numai a nevoilor, ci și a dorințelor și chiar a capriciilor omului. Reclamele, care au ajuns să ocupe o atât de înspăimântătoare parte a conștiinței colective, nu sunt decât expresia concurenței dintre cei ce vor să se îmbogățească oferind oamenilor modalități de a trăi mai bine. Nu se mai pune întrebarea câți dintre membrii societății reușesc să se bucure de ele, pentru că este evident că, de la mijlocul secolului al XIX-lea, numărul lor nu a încetat să crească, pentru simplul motiv că însăși funcționarea societății de consum are nevoie de un număr cât mai mare de persoane destul de înstărite pentru a-și permite consumarea bunurilor, permițând producerea lor în continuare. Astfel, într-un mod în același timp degradant și aleatoriu, dragostea de oameni a fost înlocuită cu un strict interes economic, având printre rezultatele secundare realizarea unor străvechi iluzii umaniste.

Și totuși, întrebarea – pe care și-o pune scriitorul care sunt și care aruncă asupra tuturor acestor probleme o privire încă proaspătă și sensibilă la diferențe – este dacă, și în ce măsură, omul societății de consum, o societate democratică, liberă și bogată, este mai fericit decât celălalt, abia scăpat – înfometat și înspăimântat – din comunism. Iar răspunsul, trebuie să mărturisesc, nu este nici atât de prompt, nici atât de evident. La urma urmelor, nu putem să nu observăm că progresul economic, politic, social l-a făcut pe om mai bun și mai fericit într-o relativ restrânsă măsură. Și asta pentru că fericirea este o noțiune atât de complexă și de relativă, încât Nicolae Steinhardt, autorul unor extraordinare memorii de închisoare, *Jurnalul fericirii*, a putut s-o găsească în închisorile de exterminare

Cuprins

<i>Nota autorului</i>	5
---------------------------------	---

I

CONVERTIBILITATEA SUFERINȚEI

Convertibilitatea suferinței.	9
Rădăcinile răului de azi, de la spaima profilactică la indulgența ocultă	21
Ceasul deșteptător	25
Memoria ca formă de justiție	33
Spaimă și fascinație la dispariția unui sistem.	37
De la o Europă la alta.	43
Rezistența prin credință	53
De la Edicule la Sighet. Despre credință și memoria modelelor	57

II

FRAGMENTE ESTICE DESPRE LIBERTATE

Capcana.	69
Fragmente estice despre libertate	75
De la cenzura ca formă de libertate la libertatea ca formă de cenzură.	79

Drepturile omului, între religie și politică	99
Bășcălia la români, de la salvare la sinucidere	105
Între bine și rău	123
Paradoxul fragmentelor de libertate	127
Libertatea invizibilă	131

III

LA CE BUN POEȚII ÎN VREMURI DE RESTRIȘTE?

Autobiografie între două Europe	135
La ce bun poeții în vremuri de restriște?	143
Suferința este un patrimoniu	157
Poezia, între tăcere și păcat.	161
După 14 ani.	173
Posteritatea sau încrederea în timp.	183
Istoria ca viitor.	189